

Lepingute leping ja tõlgete tõlge

Peter Pedak

Välisministeeriumi juriidilise osakonna rahvusvaheliste lepingute büroo direktori kohusetäitja

Ilukirjanduse lugejaid ei üllata, kui aeg-ajalt ilmub poeletile vanade šedöövrite uusi tõlkeid. Originaali kallale keegi mõistagi ei lähe – see jääb igavesti iseloomustama oma sünniaja keelekasutust ja stiili –, kuid tõlkes võib muutuda isegi teose pealkiri. Nii leidis Ain Kaalep 1967. aastal, et Charles Baudelaire'i luulekogu „Les fleurs du mal“ parim eestikeelne vaste on „Kurja lilled“, Tõnu Õnnepalu aga arvas 33 aastat hiljem, et sobivam oleks „Kurja õied“. Mõlemad variandid on võimalikud ja kui tõlkija usub, et üks või teine sõna annab mõtte edasi senisest paremini, täpsemalt ja nüansirikkamalt, siis ongi uue tõlke tegemine õigustatud.

Sama on rahvusvahelise õiguse šedöövrite ehk rahvusvaheliste lepingutega. Ehkki neid on meie emakeelde ümber pandud ka enne Teist maailmasõda, läks kõiki maid ja rahvaid ühendavate konventsioonide koostamise buum siiski lahti alles ÜRO loomisega 1945. aastal. Seetõttu on nende tekstide tõlkimise traditsioon Eestis võrdlemisi lühike ja vaid viimasel ajal hakkavad juurduma läbimõeldud tavad. Kui 1990ndate alguses oli tarvis kiiresti ühineda tsiviliseeritud maailma peamiste õigusaktidega, siis oli operatiivsus tõlke kvaliteedist ehk olulisemgi. Nii pole kellelegi uudis, et selleaegsed tõlked sisaldavad rohkesti vigu ja on ka sõnastuslikult kohmakad.

Välisministeerium on viimastel aastatel pidanud otstarbekaks läbi vaadata olulisemate lepingute eestindused ning vajadust ja jõudu mööda korraldanud uusversioonide avaldamist. Sel aastal on ilmavalgust näinud rassilise diskrimineerimise kõigi vormide kõrvaldamise konventsiooni ning inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni uued tõlked. Uuendamine ei ole alati lihtne, sest arenemissoov – olla täna targem ja parem kui eile – kohtab ka vastuseisu. On neid, kes leiavad, et kui seadusandja, s.o Ülemnõukogu või Riigikogu, on omal ajal nõustunud ühe kindla eestikeelse tekstiga – olgu see kui tahes vigane või kohmakas –, siis ei ole kellelgi enam õigust seda muuta. Ei tohiks aga unustada, et ükski tõlge ei muutu ka parlamendi otsusega lepingu autentseks tekstiks. **Seadusandja väljendab oma nõusolekut autentse teksti siduvuse kohta, mis enamasti on võõrkeeles. Tõlke tähendus on informatiivne, mitte õiguslik.** Olgu see siis maksimaalselt informatiivne – sisult õige ja kerge lugeda! Uus tõlge ei riiva parlamendi õigusi ka seetõttu, et 1990ndate alguses ühineti nii mõnigi kord lepinguga, mille eestikeelset teksti ei olnud olemaski. Kõige kuulsam selline otsus pärineb 26. septembrist 1991, kui Ülemnõukogu kiitis heaks ühinemise 28 dokumendiga, mille hoiulevõtja on ÜRO peasekretär.¹

Üks nendest dokumentidest on **rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon**, mille tõlge avaldati Riigi Teatajas kaks aastat pärast selle jõustumist Eesti suhtes. Nii nagu kogu riik, nii arenes neil aastail tormiliselt ka eesti õiguskeel ja tõlge oli õige pea ajast maas. Ülim aeg see välja vahetada oli aastal 2007, kui jõustus asjaomaseid õigustermineid kinnistav uus **välissuhtlemisseadus**. Viini konventsiooni tähtsus ei seisne selles, et see puudutaks suure hulga inimeste igapäeva elu, vaid selles, et tegu on lepinguga, mis käsitleb lepinguid ja mille ümber tiirlevad kõik ülejäänud. **Lepingute leping peaks olema ka tõlgete tõlge. Selles kasutatud termineid on kohane võtta aluseks ka kõigi muude välislepingute tõlkimisel.**

Peatun mõnel olulisemal terminil, ka neil, millest on Õiguskeeles varemgi juttu olnud, kuid millele tuleks taas tähelepanu juhtida. Üks küllaltki vana küsimus, milles ei olda ikka järjekindlad, puudutab lepingute pealkirju. Juhtnöörides välislepingute tõlkijatele² soovitatakse järgida varem samas valdkonnas sõlmitud lepingute tõlketraditsioone. Elu on näidanud, et selline soovitus jääb ebamääraseks ega aita kedagi. Pigem tuleks olla konkreetne. Näiteks ingliskeelse *treaty* (pr *traité*, vn *договор*) tõlgime alati võimalust mööda *lepinguks* ja *agreement*'i (pr *accord*, vn *соглашение*) *kokkuleppeks*, seda nii dokumendi pealkirjas kui ka sisus.

Viini konventsiooni artikli 2 lõike 1 punktist b leiame termini *heakskiitmine*. Sisuliselt on heakskiitmine rahvusvaheline akt, millega riik väljendab rahvusvahelisel tasandil oma nõusolekut lepingu siduvuse kohta. Ehkki selle sõna kasutamise otsustas õigustõlke töörühm (praegu varjusurmas olev moodustis, mis koosnes Justiitsministeeriumi, Välisministeeriumi ja toonase õiguskeele keskuse esindajatest) juba 2005. aastal, väärrib see siiski meeldetuletamist.

Lepingu siduvuse kohta nõusoleku väljendamiseks on ingliskeelses tekstis tavaliselt ette nähtud järgmised võimalused: *ratification*, *acceptance*, *approval* või *accession*. Esimese ja viimase sõna tõlkimisega probleeme pole: *ratification* on *ratifitseerimine* ja *accession* on *ühinemine*. *Acceptance* ja *approval* tõlgiti aga omal ajal *vastuvõtmiseks* ja *kinnitamiseks*, mis tekitas omajagu segadust. Leidub kontekste, kus nimetatutele lisandub veel viies termin – *official confirmation* –, mis märgib viisi, kuidas rahvusvahelised organisatsioonid lepinguosaliseks saavad. Loomulik tõlkevaste on *ametlik kinnitamine*. See viib aga loogilise järelduseni, et *kinnitamine* (*approval*) ei ole ametlik toiming, kuigi nii see ei ole. Segadust tekitas ka *vastuvõtmise* kasutamine kahes tähenduses: lepingu teksti esmakordne vastuvõtmine – *adoption*³ ning nõusoleku avaldamine juba vastu võetud ja enamasti ka jõustunud lepingu siduvuse kohta – *acceptance*⁴. Päris põhjaliku arutelu tulemusena otsustasime, et sõnad *acceptance* ja *approval* on samasisulised, mistõttu pole mõtet kunstlikult vahet teha, vaid tõlkida mõlemad eesti keelde sõnaga *heakskiitmine*. See annab kõige paremini edasi toimingu sisu ja on ka sõnastikus nende esimene eestikeelne vaste. Eeskujuks võib võtta ka soome keele, kus nimetatud sõnade tähendust ei eristata, vaid tõlgitakse sõnaga *hyväksyminen*. Pidasime nõu ka Soome välisministeeriumiga, kust kinnitati, et termin *hyväksyminen* on selles kontekstis tõesti juurdunud ja kahe sõna asemel ühe kasutamine ei ole kunagi probleeme tekitanud. Seda on oluline meeles pidada ka muude samatähenduslike terminite tõlkimisel. Et tõlkida tuleb mõtet, mitte sõnu, siis võetakse mõnikord mitme sõna tõlkevasteks üks sõna, mõnikord aga vastendatakse üks võõrkeelne termin mitme eestikeelse sõnaga.

Ühesõnalisest vastest piisab tõlkes näiteks ka sama konventsiooni IV osa pealkirjas, mis inglise keeles on „Amendment and modification of treaties.“ Vanas tõlkes oli pealkirjaks „Lepingutes tehtavad parandused ja lepingute muutmine“. Et *parandamine* viitab eesti keeles pigem halvasti tehtu kõrvaldamisele, tuleks seda kasutada ainult artikli 79 tõlkimisel, mis käsitleb vigade parandamist (*correction of errors*). Näib, et inglise keeles tehakse muutmistel vahet selle järgi, et *amendment*'i tagajärjel muutub leping kõigi selle osalisriikide suhtes (artikkel 40), *modification*'i korral aga üksnes niimoodi kokku leppinud riikide vahel (artikkel 41). Tundub, et vaheteo eesmärk on pigem mängu ja keele ilu kui vajadus eristada õiguslikke tagajärgi. Niisiis ei ole *amendment*'il ja *modification*'il sisulist vahet, mistõttu mõlemad tuleb tõlkida *muutmiseks*. Sestap ei ole kohane kasutada selles kontekstis terminit *parandusettepanek*, õige on *muudatusettepanek*. Mõnikord näeme lepingute tõlgetes väljendit *muutmine ja täiendamine*. Olenemata sellest, kuidas see on võõrkeeles sõnastatud (eriti venelased armastavad korrutada: *внесение изменений и дополнений*), ei saa tõlkes minna

vastuollu meie keele loogikaga – muutmine hõlmab täiendamist ehk täiendamine on üks viis lepingut muuta. Seega ei saa neid sõnu korruga kasutada või tuleb kasutada viisil *muutmine*, *sealhulgas täiendamine*.

Vana tõlke termini *klausel*⁵ asemel on nüüd kasutusel *reservatsioon*. *Klausel* tulenes arvatavasti konventsiooni venekeelsest tekstist (*клаузула*). Kuna aga 1990ndatel hakati rohkem suhtlema lääneriikidega, tundus ilmselt loomulikum otsustada *reservatsiooni* (ingl *reservation*) kasuks. Seda tarvitatakse nii välissuhtlemisseaduses kui ka enamiku lepingute tõlgetes.

Muudetud on ka terminite *withdraw* ja *withdrawal* tõlkimist. Lepingu võib lõpetada mitmel viisil – *denonsseerida* (*denounce*), *lõpetada* (*terminate*) või sellest *taganeda* (*withdraw*). *Taganemine* tuleb kõne alla mitmepoolse lepingu korral ja see tähendab, et kuigi üks osalisriik lepingust taganeb, jääb see teiste osalisriikide vahel edasi kehtima. Vanas tõlkes kasutati sõna *väljumine*, kuid ka välissuhtlemisseaduses on sobivamaks peetud *taganemist*. Ilmselt on eeskujuks ka muud Eesti õigusaktid (nt võlaõigusseadus).

Artiklites 18–20, 31, 33, 41, 58 ja 60 nimetatud *object and purpose of a treaty* tõlgiti 1993. aastal *lepingu objekt ja eesmärk*. Eesti õiguskeeles on aga juurdunud väljend *mõte ja eesmärk*, mistõttu kasutame seda ka uues tõlkes.

Peaaegu igas välislepingus tuleb teha vahet *riigisisesel* ja *rahvusvahelisel õigusel*. Inglise keeles kasutatakse riigisisese õiguse tähistamiseks eri termineid: konventsiooni artikli 2 lõikes 2 ning artiklites 27 ja 46 on *internal law*, muudes lepingutes ka *national law* või *domestic law*. Konventsiooni vanas tõlkes on mõiste *siseõigus*, veelgi levinum on *siseriiklik õigus*. Kumbagi ei saa pidada korrektseks. Ehkki ÕSi järgi ebasoovitava sõna *siseriiklik* kasutamine on viimastel aastatel tunduvalt vähenenud, on harjumuse jõud siiski vägev. See, et kasutatakse järjekindlalt ebasoovitavaid sõnu, tuleneb ilmselt nii kasutaja mõttelaiskusest kui ka asjaolust, et eksperdid ei suuda tihtipeale kirjakeele normi tagamaid selgitada. Miks on *siseriikliku* asemel õigem *riigisisene*? Aga sellepärast, et eesti keeles ei ole sõna *siseriik*, millest saaks tuletada omadussõna *siseriiklik*. Õige tuletuskäik on *riik > riigi sees > riigisisene*. Mitte keegi ei ütle ju *sisemajaline*, *sisemetsaline* vms. Võib arvata, et *siseriiklikku* tarvitatakse vaid võõrkeelte mõjul (vn *внутригосударственный*, sks *innerstaatlich*). Olenevalt kontekstist on selle asemel õige öelda *riigi* või *riigisisene*.

Näiteks *siseriiklik seadusandlus* on ***riigi õigusaktid***;

siseriiklik töögrupp on ***riigisisene tööühm***;

..küsimust ei ole siseriiklikult arutatud asemel tuleb öelda, et *..küsimust ei ole riigi sees (riigis) arutatud*.

Tahaks vastu vaielda ka Eesti Keele Instituudile, kes soovib ÕSis ja oma veebilehel *siseriikliku* asemel kasutada ühe võimalusena ka sõna *sisemaine*. Kõnealus kontekstis ei ole see loogiline, sest *sisemaine* on sama sobimatu kui *siseriiklik*. Sõna *sisemaa* on erinevalt *siseriigist* küll olemas, kuid *sisemaine* ja *riigisisene* ei ole sünonüümid. *Sisemaine* on seotud sisemaaga, kuid ei ole ju mõttekas eristada sisemaa ja rannikuala õigusakte!

Ehkki võõrsõnade kasutamine ei ole keelatud, eelistagem võimaluse korral ikka eestimaist. Varasema termini *depositaar* asemel kasutatakse konventsioonis seetõttu *hoiulevõtjat* (artiklid 76–80). Seda tuleks meeles pidada ka samatüvelise tegusõna puhul: *hoiule andma*, mitte *deponeerima* (artiklid 82–84). Sõna *funktsioonid* (nt artiklid 24, 76 ja 77) asemel on üldjuhul parem *ülesanded* ja *protseduuri* (nt artiklid 10, 23, 65 ja 66) asemel *menetlus*.

Lõpetuseks on kohane meelde tuletada ka mõnd õigekeelsusnormi, mis ei ole küll otseselt seotud lepingute tõlkimisega, kuid mida tuleb õigustekstide koostamisel siiski arvestada. Esiteks seda, et preambul loetakse eesti keeles üheks lauseks, mistõttu see **lõpeb punkti, mitte kooloniga**. Teiseks, artikkelid jagunevad lõigeteks, mitte punktideks (nagu vene keeles – *пункт*), isegi kui numbri järele on kirjutatud punkt. Lõiked võivad jaguneda punktideks, punktid omakorda alapunktideks. Kolmandaks, tarindi *kuulub* koos alaleütleva käändega (*kuulub ratifitseerimisele, kuulub maksustamisele* vms) asemel on asjakohane kirjutada *tuleb ratifitseerida ja maksustatakse*. Ja neljandaks, sätetele viitamisel tuleb meeles pidada, et ÕSi kohaselt on ebasoovitava väljendi *vastavalt artiklile 4* asemel parem kasutada *artikli 4 kohaselt, ~ järgi, ~alusel, ~põhjal* või *kooskõlas artikliga 4*.

Paljude selles artiklis esitatud soovitude kohta tahaksid kogenumad ja aastaid peaga vastu seinä jooksnud keeleinimesed kindlasti öelda: „Selle lahingu oleme juba kaotanud.“ Küllap ei ole asi siiski nii hull. Jätku püssirohule!

¹ RT II 1993, 13/14, 16.

² <http://www.just.ee/23341>.

³ Viini konventsiooni art 9.

⁴ Viini konventsiooni art 14.

⁵ Viini konventsiooni artikli 2 lõike 1 punkt d ja artikkelid 19–23.